

Didžioji g. 5, 01128, Vilnius
Tel. 8 5 2314 677
El. p. hrmi@hrmi.lt

**Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai
A. Vivulskio g. 11, 03610, Vilnius**

**2021-04-07
Nr. IS-XVI-4**

Tik el. paštu

PASIŪLYMAI DĖL SOCIALINĖS SUTELKTIES (SOLIDARUMO) IR ŠEIMOS POLITIKOS STIPRINIMO PLĖTROS PROGRAMŲ PROJEKTŲ

Žmogaus teisių stebėjimo institutas susipažino su Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtais Socialinės sutelkties (solidarumo) ir Šeimos politikos stiprinimo plėtros programų projektais ir teikia pastabas bei pasiūlymus.

1) Dėl pagalbos asmenims, nukentėjusiems nuo nusikaltimų

Per pastaruosius penkerius metus Lietuvoje kasmet vidutiniškai apie 40 tūkstančių žmonių tapo nusikaltimų aukomis.¹ Susidūrimas su nusikaltimu gali sukelti stresą, nerimą, baimę bei kitus nemalonius padarinius, sumažinti saugumo jausmą, pasitikėjimą žmonėmis. Nesant tinkamos informacijos bei pagalbos, nukentėjusiems asmenims, ypač labiau pažeidžiamiems, gali būti sudėtinga įveikti nusikaltimo praktinius ir psichologinius padarinius bei pilnavertiškai dalyvauti baudžiamajame procese, su kuriuo jie dažnai susiduria pirmą kartą. Siekiant geriau apsaugoti nusikaltimų aukų teises, 2012 m. buvo priimta Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai. Direktyva buvo perkelta į Lietuvos teisinę sistemą keičiant Baudžiamojo proceso kodekso nuostatas, priimant poįstatyminius teisės aktus, o 2021 m. sausio 14 d. priimtas Pagalbos nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims įstatymas.

Įstatymas numato, kad kiekvienas nuo nusikaltimo nukentėjęs asmuo turi teisę į nemokamą prieinamą informaciją, konsultacijas ir (ar) paslaugas, teikiamas nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims atsižvelgiant į individualius jų poreikius, dėl padarytos nusikalstamos veikos atsiradusius poreikius ir nusikalstamos veikos pobūdį. Tokią pagalbą pagal įstatymą turi teikti pagal SADM nustatytą tvarką akredituotos pagalbos tarnybos. Įstatymas taip pat numato sąrašą informacijos, kuri nukentėjusiems nuo nusikaltimų turėtų būti teikiama pirmojo kontakto institucijoje bei pagalbos tarnybų teikiamų pagalbos paslaugų sąrašą. Ši pagalba, remiantis įstatymu, finansuojama Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, savivaldybių biudžetų, Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis.

Vertinant įstatymo visumą, matyti, kad juo steigiama informavimo ir pagalbos asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų sistema, tačiau Socialinės sutelkties (solidarumo) plėtros programoje su šio

¹ Informatikos ir ryšių departamento statistika už 2016, 2017, 2018, 2019 ir 2020 metus. Pažymėtina, kad 2019 ir 2020 m. nuo nusikaltimų nukentėjusių žmonių skaičius yra sumažėjęs, tačiau vis tiek siekia apie 30 tūkst. asmenų kasmet.

įstatymo įgyvendinimu susijusių priemonių nėra numatyta. Pažymėtina, kad tokių priemonių nėra ir Vidaus reikalų ministerijos parengtame 2021-2030 m. viešojo saugumo stiprinimo plėtros programos projekte. Žmogaus teisių stebėjimo instituto vertinimu, įstatymo priėmimą turėtų lydėti ir atitinkamos programinės priemonės, kurios turėtų būti strategiškai suplanuotos ir leistų užtikrinti sklandų informavimo ir pagalbos nukentėjusiems asmenims teikimą, įtraukiant įvairias institucijas, bei tinkamą šių paslaugų finansavimą siekiant, jog jos būtų prieinamos visiems nuo nusikaltimų nukentėjusiems ir tokios pagalbos poreikį turintiems asmenims.

Tad siūlytina į Socialinės sutelkties (solidarumo) plėtros programą arba kitą programinį dokumentą, specialiai skirtą informavimo ir pagalbos teikimui nukentėjusiems asmenims (jeigu toks bus rengiamas) įtraukti tarp kitų ir šias priemones:

- a) Viktimologinius bei sociologinius tyrimus, skirtus identifikuoti nuo nusikaltimų nukentėjusių asmenų patirtis bei jų poreikius susidūrus su nusikaltimu, siekiant, jog teikiama pagalba kuo geriau šiuos poreikius atlieptų.
- b) Informacinės medžiagos (skrajučių, lankstinukų, bukletų) parengimą lengvai prieinama kalba, kuria nukentėję asmenys yra supažindinami su turimomis teisėmis, baudžiamuoju procesu, savo vaidmeniu jame bei pagalbos galimybėmis. Tokia medžiaga turėtų būti pritaikyta įvairių negalią turintiems asmenims, taip pat išleista įvairiomis kalbomis tiems nukentėjusiems, kurie nekalba lietuvių kalba; informacinė medžiaga taip pat turėtų būti specialiai pritaikyta vaikams, tapusiems nusikaltimų aukomis. Tokią informacinę medžiagą nukentėjusiems kartu su žodžiu teikiama konsultacija galėtų įteikti įstatyme numatytos pirmojo kontakto institucijos.
- c) Pagalbos paslaugų diegimą ir plėtrą. Pažymėtina, kad šiuo metu Lietuvoje specializuota kompleksinė pagalba teikiama smurto artimoje aplinkoje, prekybos žmonėmis ir nusikaltimų prieš vaikus aukoms, tačiau visiems kitiems nukentėjusiems tokia pagalba kol kas neprieinama; jai atsirasti prielaidas sukuria įstatymas, tačiau pagalbos sistemos diegimas ir jos finansavimas turėtų būti numatytas ir programiniuose dokumentuose.
- d) Mokymus specialistams, savo darbe susiduriantiems su nusikaltimų aukomis; visų pirma specialistams, tiesiogiai teiksiantiems pagalbą nukentėjusiems nuo nusikaltimų asmenims. Specialistai turėtų būti supažindinti su nuo įvairių nusikaltimų nukentėjusių asmenų poreikiais, gebėti identifikuoti labiau pažeidžiamus asmenis ir teikti individualią, pagal nustatytus poreikius pritaikytą pagalbą. Tokie mokymai būtų svarbūs ir kitiems su nukentėjusiais susiduriantiems specialistams – teisėsaugos pareigūnams, teisėjams, prokurorams, švietimo, sveikatos įstaigų, savivaldybių darbuotojams. Tad su mokymais susijusios programinės priemonės turėtų į jų įgyvendinimą įtraukti įvairias institucijas, kurios įstatyme įvardijamos kaip pirmo kontakto institucijos.
- e) Nemokamas pagalbos linijas ir nukreipimo mechanizmus. Rekomenduotina diegti ir viešinti nemokamas linijas telefono numerį, skirtą pagalbai nuo nusikaltimų nukentėjusiems asmenims, kuriuo asmenys būtų nukreipiami į atitinkamą pagalbos tarnybą; taip pat rekomenduotina vystyti nukreipimo mechanizmus, kad asmuo, kreipęsis į pirmojo kontakto ar kitą instituciją, būtų informuotas apie pagalbos galimybes ir gautų atitinkamos pagalbos tarnybos kontaktus.
- f) Informacinės visuomenės švietimo kampanijas apie nukentėjusiųjų teises ir pagalbos galimybes. Rekomenduotina vykdyti plačias visuomenės švietimo kampanijas apie turimas teises nukentėjus nuo nusikaltimo bei pagalbos galimybes.

2) Dėl smurto artimoje aplinkoje ir smurto prieš moteris prevencijos ir pagalbos nukentėjusioms(iems)

Socialinės sutelkties (solidarumo) plėtros programos projekte numatyta plėtoti efektyvios prevencijos ir pagalbos smurto artimoje aplinkoje sistemą bei numatyti keturi šios priemonės įgyvendinimo indikatoriai. Pažymėtina, kad ši priemonė vertintina teigiamai, ir prie efektyvesnės smurto artimoje aplinkoje prevencijos turėtų prisidėti ir kitos plėtros programoje numatytos priemonės, skirtos lyčių lygybei skatinti bei keisti žalingus lyčių stereotipus. Visgi šių priemonių visuma neatspindi strateginio ir holistinio požiūrio į smurto artimoje aplinkoje ir smurto prieš moteris įveikimą; be to, tarp indikatorių nėra išsikeltų ambicingesnių tikslų, pavyzdžiui, sumažinti smurto artimoje aplinkoje ir smurto prieš moteris mastą visuomenėje.

Pažymėtina, kad smurto artimoje aplinkoje ir smurto prieš moteris prevencija prasideda nuo švietimo mokyklose apie sveikus tarpusavio santykius bei lyčių stereotipų daromą žalą, tačiau numatyta priemonė švietimo sistemos neapima ir Švietimo, mokslo ir sporto ministerija nėra įtraukta į jos įgyvendinimą. Nėra numatyta ir kompleksinės pagalbos nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje ir smurto prieš moteris plėtros, pagalbos prieinamumo gerinimo priemonių, nukreipimo mechanizmų tobulinimo, viktimologinių bei sociologinių tyrimų, padedančių atskleisti smurtą artimoje aplinkoje patyrusių asmenų patirtis bei poreikius; taip pat trūksta paslaugų nuo seksualinio smurto nukentėjusiems asmenims diegimo ir plėtros – tokių specializuotų paslaugų šiuo metu Lietuvoje praktiškai nėra. Be to, nėra numatyti ir įvairių sričių specialistų mokymai smurto artimoje aplinkoje ir smurto prieš moteris srityje.

Atsižvelgiant į tai, Žmogaus teisių stebėjimo institutas rekomenduoja ***neapsiriboti tik šioje plėtros programoje numatytomis priemonėmis ir indikatoriais, tačiau, pasibaigus Smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2021 metų veiksmų planui, pratęsti šį planą kaip pagrindinį strateginį dokumentą, skirtą smurto artimoje aplinkoje ir smurto prieš moteris įveikai, bei numatyti šiame plane tikslines priemones, skirtas atsakui į smurtą prieš moteris ir seksualinį smurtą, bei specializuotą pagalbą nukentėjus nuo tokio smurto.***

3) Dėl smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos nukentėjusiems vaikams

Viena iš kertinių Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto dar 2013 m. suformuluotų rekomendacijų Lietuvai yra parengti visapusišką nacionalinę strategiją smurto prieš vaikus prevencijai ir atsakui į tokį smurtą. 2011-2015 m. Lietuvoje galiojo Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams programa, tačiau šiai programai pasibaigus nauja nebuvo patvirtinta. Įvairios su smurto prieš vaikus prevencija ir pagalba nuo smurto nukentėjusiems vaikams susijusios priemonės buvo numatytos Vaiko gerovės 2016-2018 ir Vaiko gerovės 2019-2021 m. veiksmų planuose, patvirtintuose Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymais.

Keletas su atsaku į smurtą prieš vaikus susijusių priemonių buvo suplanuota Vyriausybės nutarimu patvirtintame Vaikų emocinės gerovės metų minėjimo 2020 metais plane, kuriame numatyta atskira skiltis “Vaikų apsauga nuo smurto” bei trys tikslinės priemonės: vykdyti smurto prieš vaikus prevencijos viešinimo kampaniją tema „Kur kreiptis pagalbos“; vykdyti smurto prevencijos užsiėmimus vaikams; organizuoti mokymus mokyklų vaiko gerovės komisijų nariams dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo ir pagalbos teikimo galimai smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems mokiniams.

Dalis su atsaku į smurtą prieš vaikus susijusių priemonių įtvirtinta Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014-2020 metų programos įgyvendinimo 2017-2020 m. 2021 m. ir veiksmų planuose. Didžioji dauguma priemonių šiuose planuose yra susijusios su bendru atsaku į smurtą artimoje aplinkoje, tačiau yra keletas tikslinių priemonių, skirtų būtent smurto prieš vaikus problematikai.

Manytina, kad šias programas ir joje numatytas atsako į smurtą prieš vaikus priemones turėtų pakeisti Šeimos politikos stiprinimo plėtros programa, tačiau susipažinus su programos projektu, matyti, kad atsako į smurtą prieš vaikus ir smurto prevencijos srityje tėra numatyta viena tikslinė priemonė – užtikrinti kokybišką vaiko teisių apsaugos sistemos plėtrą, įgyvendinant inovatyvius sprendimus. Nors programoje yra numatyta įvairių finansinių, šeimos stiprinimo, lyčių lygybės skatinimo priemonių, kurios galėtų prisidėti prie smurto prieš vaikus prevencijos, tačiau programoje trūksta smurto prieš vaikus įveikos kaip vieno iš prioritetų, ir konkretesnių, tikslinių, strategiškai suplanuotų priemonių, apimančių tiek prevenciją, tiek intervenciją, tiek ir pagalbos teikimą nukentėjusiems vaikams.

Aukščiau minėtų programinių dokumentų ir naujai parengto Šeimos politikos stiprinimo plėtros programos projekto apžvalga rodo, kad šiuo metu valstybės vykdoma smurto prieš vaikus prevencija ir atsakas į smurtą prieš vaikus vykdomas fragmentiškai, įvairios priemonės išdėstytos skirtinguose dokumentuose, nėra vienos tam skirtos programos, o Šeimos politikos stiprinimo plėtros programos projekte tėra numatyta viena tikslinė priemonė. ***Atsižvelgiant į tai, rekomenduotina neapsiriboti plėtros programa ir joje numatyta priemone, bet išskiriant smurto prieš vaikus prevenciją ir atsaką į smurtą prieš vaikus kaip aiškų valstybės prioritetą, atnaujinti Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams programą, įtraukiančią įvairias institucijas bei keliančią strateginius ir ambicingus tikslus smurto prieš vaikus įveikos srityje.***

Kilus klausimams dėl rašte pateiktų pastabų bei pasiūlymų, maloniai prašome kreiptis į Žmogaus teisių stebėjimo instituto advokacijos vadovę Mėtą Aduvavičiūtę el. paštu meta.adutaviciute@hrmi.lt.

Pagarbiai

Direktorius
Dainius Pūras